

snažno je izbio na videlo otpor rehabilitovanju fašizma svođenjem antifašističke literature na istoriografiju pobednika i ubedljivo je skrenuta pažnja na neuporedivost Aušvica. O tekovinama ovog burnog naučnog spora treba i kod nas voditi računa s obzirom na okolnost da u trenucima buđenja nacionalizma slabi kritičnost prema fašizmu i javlja se sklonost da se antifašistička misao trivijalizuje svođenjem na голу misao pobednika. Ako se proučavanje jugoslovenske prošlosti u periodu između 1945. i 1990, uz retke izuzetke, svede na trivijalnu istoriografiju pobednika, onda se i poraženi fašizam relativise i svodi na običan zločin, koji kao i svaki drugi vremenom treba da izbledi, a apologetama fašizma treba dozvoliti da budu ravnopravni arbitri u oceni prošlosti. To, međutim, nije tako, jer su u svetu odveć značajne saglasnosti u pogledu suštine fašizma i neuporedivosti njegovih zločina. Kod osude fašizma ima manje nedoumica nego kada je reč o učinku socijalizma. Koliko god bila ideološki opterećena, istoriografija u socijalističkoj Jugoslaviji imala je krupnu ulogu u demontaži različitih verzija šovinizma i bila deo epohalne antifašističke svesti. Njeno svođenje na голу misao pobednika je pravdanje novog revizionizma prozirnom trivijalizacijom.

Bilandžićev i Petranovićev istoriografski revizionizam pokazuju napor istoričara da se kritički suoče sa minulim opredeljenjem, ali i krupne protivrečnosti u prilagođavanju novoj nacionalističkoj svesti. Uprkos prikazanim oštrim zaokretima kod oba pisca, bilo bi preterano zaključiti da nas naša "istorija samo uči da ne verujemo istoričarima". Pre će biti da je reč o amplitudama istorijske svesti koje su na Balkanu šire i dramatičnije nego na manje trusnim područjima. Za razliku od drugih istoričara marksista (npr. E. Hobsbawna, P. Anderson, I. Wallerstein, koji nakon epohalnog obrta nisu izmenili gledišta) istoričari Jugoslavije nisu se mogli lako izdići iznad "ekstremnih strasti epohe" (Hobsbawna) i kolebanja ideološke svesti (iz internacionalizma u nacionalizam, iz komunizma u antikomunizam itd.). Na Balkanu se misao o društvu teško izdizala iznad protivrečnosti prostora, a postojanost naučnika često je bila labilna, kolebajući se u širokim amplitudama između apologije tekućeg i demonizacije minulog režima i njegove ideologije. To se samo jednim delom može objašnjavati rizikom istoričara koji ne čekaju hladovinu distance već se prihvataju analize "vrućih" procesa. Važna osnova kolebljivosti ove vrste je i nedovoljno osmišljeno idejnopoličko opredeljenje u kom je prevladavala pragmatična ili pomodna komponenta. Temeljito osmišljena stanovišta koja su iznad rutinskog, verbalnog i utilitarnog se lako ne napuštaju. To što je iznenada razbuđena briga za naciju u obliku otvorenog ili pritvornog nacionalizma mnoge naučnike odvojila od marksizma može se tumačiti upravo ovim okolnostima. To ne znači da kod snažnih zaokreta katkad nisu presudna i duboka lična proživljavanja, razočarenja ili težnja za iskupljenjem u obliku spremnosti da se vlastitim autoritetom podupre nova vizija društvene organizacije oprečna prethodnoj vlastitoj. Ipak je gotovo nemoguće sresti spremnost da se vlastita doslednost neskriveno žrtvuje višoj vrednosti, tj. da se otvoreno prizna iluzija, pogrešna čvorna okosnica dela ili opusa, a još ređe je javno odricanje od ranijih naučnih radova. Češće su raznorodne, svesne ili nesvesne, racionalizacije zaokreta koje ne narušavaju viziju o doslednosti vlastitog opredeljenja, a istovremeno ne ugrožavaju smisao poziva niti lično dostojanstvo. Racionalizacije su deo samopoimanja naučnika i prema njima treba biti uvek kritičan. Kod značajnih naučnika svakako bi trebalo pažljivije raščlanjavati unutrašnje ličnepobude i motive revizionizma jer bi zaokrete kod snažno individualizovane misli bilo ne manje pogrešno svoditi na obrasce i motive trivijalnog konvertitstva.

3. 5. Istorioografski revizionizam i balkanizacija sećanja.